

I. Orel

Ruska leksika v slovenskem slovaropisju druge polovice 19. stoletja

Аннотация: В данной статье представлен типологический анализ лексем, взятых из русских лексикографических источников и перечисленных в наиболее полных двуязычных словарях XIX века: *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (1860) и Словенско-немецком словаре Плетершника (1894–1895). Чтобы установить, не изменился ли характер их использования в стандартизированном словенском языке в настоящее время в сравнении с предыдущими периодами истории, был использован портал www.fran.si, а также отмеченные Läg Reid русизмы, внесенные в указатели словарей Валентина Водника и Антона Мурко (первая половина XIX в.). Славянские лексемы рассматривались как исходные при лингвистическом сравнении; русизмы – как термины и для передачи семантически нюансов при наличии словенских эквивалентов. Словенско-немецкий словарь включает около 400 (0,4% из всех) записей или подзаписей, представляющих собой нейтральную или терминологическую лексику. Тематически наиболее распространенными являются наименования социальных и культурных понятий, животных, растений, характеристик и пр. Четверть записей вошла в стандартизированный язык, 13% – это устаревшие слова: архаизмы, историзмы; слова с пометой *букв.*, слова с эмоционально-экспрессивной окраской или ограниченные по сфере употребления. Некоторые лексемы отличаются только фонетически или по способу словообразования. Примерно 15% транслитерированных русских лексем интегрировались в словенский язык. 50% от общего количества (в основном терминологическая лексика) оказались за пределами стандартизированного словенского языка. 12% – старославянские по происхождению слова, которые были прямо заимствованы из русского или опосредованно – из хорватского / сербского или других славянских языков (чешского, польского); современные исследования показали, что часть из них пришли из другого славянского языка или имеют общую праславянскую основу.

Ключевые слова: история стандартизированного словенского языка, словенская лексикография XIX века, русские лексемы, русизмы

Abstract: This article provides a typological analysis of marked lexemes appropriated from Russian lexicographic sources and listed in the most comprehensive collective bilingual dictionaries of the 19th century, *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (1860) and Pleteršnik's *Slovenian-German Dictionary* (1894–1895). The portal www.fran.si was used to verify their continuity in contemporary standard Slovenian and in the past, in-

cluding Läg Reid's Russianisms indexed in Vodnik's and Murko's dictionaries from the first half of the 19th century. The Slavic lexemes were used as a source of appropriation or interlinguistic comparison. Russianisms were utilised for nomenclatural purposes or the conveyance of semantic nuances, although Slovenian equivalents did exist. The *Slovenian-German Dictionary* includes approximately 400 (0.4% of all) entries or sub-entries, which are part of the neutral or terminological lexis. Thematically, the most prevalent ones are the names for social and cultural concepts, animals, plants, characteristics etc. A quarter of the entries have entered the standard language, 13% are temporally (obsolete, archaic, historicalisms), literally and expressively marked or restricted to a particular field. Certain lexemes with a mutual comparative basis only vary phonetically or with regard to word formation. Approximately 15% of the transliterated Russian lexemes are linguistically comparable and show a high degree of relatability. Half of all (mostly terminology in various fields) have not taken root in standard Slovenian. 12% derive from Old Church Slavonic, whether directly via Russian or indirectly via Croatian / Serbian or other Slavic languages (Czech, Polish); contemporary research has shown that some are derived from another Slavic language or that they have a common Proto-Slavic ancestor.

Key words: history of the standard Slovenian language, 19th-century Slovenian lexicography, Russian lexemes, Russianisms

PREDHODNE OBRAVNAVE RUSKE LEKSIKE V SLOVENSKEM KNJIŽNEM JEZIKU

Slovenščina se je z ruščino soočala že od 16. stol. dalje (S. Herberstein) (Jakopin 1968, 1979, Čurkina 1995), kontinuirano navzočnost ruščine opažamo od razsvetljenstva (J. Japelj, B. Kumerdej, V. Vodnik) (Jakopin 1968, 1979), primerjalnoslovansko jezikoslovno sodelovanje je močnejše zaživelo v času preroda v 2. polovici 18. stol. (Breznik 1909, Jakopin 1968, Läg Reid 1973, Čurkina 1995). Rusizmi so začeli intenzivneje prodirati v slovenski jezik v 19. stol. prek češkega slavista J. Dobrovskega (Breznik 1929, 1967¹, Jakopin 1968, 1979) in so iz dvojezičnih nemško-ruskih slovarjev prešli v slovarje V. Vodnika, U. Jarnika (1832), A. Murka (1833), A. Janežiča (1850), M. Cigaleta (1860), veliko jih je prevzel tudi J. Zupan (1830–1832) (Breznik 1967, Bajec 1951, Jakopin 1968, 1979, 1996, Läg Reid 1973, Čurkina 1995). Omenjeni jezikoslovci so evidentirali in ovrednotili slovanske oz. ruske izposojenke glede na avtorje, vire, ki so jih prevzeli, čas izposoje, kontinuiteto v knjižnem besedišču, (ne)potrebnost prevzemanja idr.

A. Breznik obravnava slovanske izposojenke, ki «ločijo pismeni jezik od ljudskega» v slovarjih, publicistiki in literaturi (Breznik 1967: 125). Opredeljuje se za neprimernost izposojanja zaradi zavesti slovanske vzajemnosti in daje prednost izposoji iz bližnjega slovanskega jezika². Meni, da «bi se smele uporabljati samo take izposojenke, ki jih je ljudstvo zares sprejelo» (prav tam: 127). Posebej opredeli, katere izposojenke so zapolnile poimenovalno vrzel, vnesle nov pomenski odtenek ali pa so le izpodrinile

¹ V razpravi «Jezik v kmečki povesti» Breznik predstavi tudi prvič rabljene ruske izposojenke od Vodnika dalje, ki jih je uvajal šele po l. 1811 (Breznik 1967: 126). Iz slovarjev so prešle tudi v pripovedništvo in publicistiko. V časnikarski slovenščini (prav tam: 132–186) spremlja ruske izposojenke, ki so jih uredniki prevzeli prek srbohrvaščine, sprva so objavljene v Bleiweisovih *Novicah*, nato jih uvajajo F. Levstik v časopisu *Naprej*, J. Jurčič v *Slovenskem narodu* (zlasti v povezavi s članki o ruski tematiki: o začetku rusko-turške vojne, o umoru carja l. 1881), v leposlovju pa ne.

² «/n/. pr. rajši srbohrvaški *zaščitnik*, nego rusko *pokrovitelj*» (prav tam: 270).

domače ustreznice¹. Deli jih na: a) rabne besede, ki se ohranjajo (276–277)², b) poprave potrebne (naglasno morajo ohraniti vzorce po jeziku dajalca): npr. *glágol* – *glagóla*, pri glagolih na *-ovati* po ruščini naglas na osnovi (*žértvovat'*, *prisútstvovat'*)³, c) nepotrebne besede (dodal je antibarbarus in med severnoslovanskimi besedami (zvečine ruskimi in nekaj češkimi)⁴ navedel npr. *kist* = *čopič*; *oprovreči* iz r(uščine) = *ovreči*, *zavrnuti*, *zavračati*, *izpodbiti*; *poslovica* iz rusk. = *pregovor*; *podel* iz r. ali č. = *nizek*, *nizkoten*, *umazan*; *pokrovitelj* iz r. = *zaščitnik*, *zavetnik*; *poprišče* iz r. = *terišče*, *tekališče*, *tekmišče*; *postopati* = *ravnati*; *ravnovesje* iz r. – *enakotežje*, *ravnotežje* itd.) (Breznik 1909: 341–348)⁵.

F. Jakopin poudarja, da je za ruščino značilen posredni stik «na daljavo», ki poteka na ravni knjižnega jezika in prek srbohrvaškega posredništva, ter da gre za enosmeren tok jezikovnih prvin. Slovanska povodenj pa je nasprotno sprožila slovenski jezikovni «mehanizem», zaupanje v lastno ustvarjalno moč in v njeno rodnost (Jakopin 1979: 45).

A. Bajec (1951: 13–25) kot tretjo plast slovenskega besedišča navaja izposojenke iz slovanskih jezikov, dobljene iz knjig in časnikov, in predstavi rusizme V. Vodnika, M. Ravnikarja, U. Jarnika, J. Zupana, A. Murka, J. Janežiča. Nadalje jih členi na: a) nepogrešljive izposojenke, za katere nimamo domačega izraza, ki jih je zelo veliko (npr. čin, čustvo, grb, načrt, narečje, neizbežen, snežinka, strast, usluga, zaliv); b) izposojenke, ki so dobile novo pomensko tančino (npr. *izjava* (izpoved), *ljubimec* (ljubi), *nagrada* (darilo), *nežen* (rahel, mehak), *odobriti* (potrditi), *točka* (pika), *strog* (trd), *sredstvo* (pripomoček)); c) besede, ki jih vzdržujejo sorodnice (npr. *dobaviti* = *zalagati*, *zakladati*, za *dobava* pa ni izraza; prav tam: 16). Sprejema tudi tiste, «ki so se v dolgi knjižni rabi uveljavile» (prav tam: 21). Dodaja še skupino besed, ki jih *Slovenski pravopis* iz l. 1950 dopušča, vsi uporabniki pa ne odobravajo (npr. *bolnica*, *bujen*, *podroben*); nekatere povzročijo izgubo domače besede (npr. *vodilo* (Vodnik) nadomesti *načelo*, *poslaviti* pa *odlikovati*; prav tam: 16), druge so potrebne za znanstveno rabo (npr. *priroda*, *prirodopis*; prav tam: 19), tretje so nepotrebne izposojenke (npr. *opasen*, *oduševiti*, *odnosen*; prav tam: 20). Sestavi tudi seznam izposojenk, ki so v pravopisu neoznačene, a bi jih vendar lahko nadomestili z domačimi besedami (npr. *bodriti* > *spodbujati*, *spodbadati*; *inozemec* > *tujec*, *zamejec*; *kovarstvo* > *spletka*; *odlikovati se* > *obnesti se*, *izkazati se*;

¹ Breznik se je pri navajanju slovanskih besed skliceval na Maretićevo razpravo v Radu CVIII (Zagreb, 1982) in ugotovil: «Skoro vse te slovanske besede, ki jih imamo mi, imajo tudi Srbi in Hrvatje, oziroma smo jih dobili pravzaprav mi iz srbohrvaških knjig. Jako veliko teh besed ni izvorno slovanskih, ampak so le prestave nemških in drugih izrazov, pa jih štejemo sem zavoljo tega, ker smo jih dobili od drugih Slovanov» (1909: 276). Preverjal jih je tudi pri Pleteršniku, ki je večino ohranjenih zaznamoval v slovarju (prav tam 1909: 277).

² S. Klemenčič po Breznikovem prispevku iz l. 1906 navaja tematsko razporejene izposojenke iz ruščine, med katerimi prevladujejo kulturno vezane ali kulturno specifične besede (npr. *balalájka*, *bojár*, *boljševik*), kulinarični izrazi (*blín*, *bóršč*), avtohtone pasme živali (rusko *borzój*), tipi pokrajine (*túndra*, *tájga*), besede, ki so prišle k nam skupaj s predmetom ali pojavom, kar se vedno ne da ugotoviti (npr. *izráziti*, *jávka*, *króžek*, *ličínka*, *mílo*, *nagradíti*, *naréčje*). N. Ulčnik je napravila pregled pomembnejših normodajalnih raziskav o slavizmih in ugotavljala spremembo položaja izbranih slavizmov v slovenskih pravopisih (2013: 100–128).

³ Jakopin ob navedbi te Breznikove razprave ugotavlja, da se je ohranil v slovenščini že takrat ustaljeni naglas (1968: 14–15), ravno tako so ostale v rabi Brezniku nesprejemljive izposojenke, kot npr. *inozemec*, *Sredozemsko morje*, *občestvo*, *vodik* namesto predlaganih *inostranec*, *Sredozemeljsko morje*, *občenstvo*, *vodenec* (1968: 80).

⁴ O tem prim. Jakopin (1968: 14).

⁵ Bajec je za Breznikove nepotrebne besede menil, da vseh ni preganjal, saj je nekatere uporabljal v isti razpravi, sam pa je odobral prevzem tudi ob domači vzporednici v izogib starinskosti besedja (Bajec 1951: 15), na drugem mestu pa ga odsvetuje (prav tam: 22).

očividen > *očiten*; *odtenek* > *tančina*; *ogromen* > *velikanski*; *razjariti* > *razkačiti*; *prapor* > *zastava*; *točen* > *natančen*; *tolpa* > *drhal* (prav tam: 22–24).

RUSIZMI V SLOVAROPISJU PRVE POLOVICE 19. STOLETJA

Po predhodnih raziskavah je sprejem ruske leksike med slovensko besedje izkazan že od drugega desetletja 19. stol., ko jih je v svoj rokopisni slovar *Slovensk besednjak / Slowenisches Wörterbuch* (1806/1817) uvedel V. Vodnik iz Heymovega nemško-ruskega slovarja (1801). A. Läg Reid (1973: 88) od 93 Vodnikovih rusizmov ugotavlja kontinuiteto za skoraj tretjino (30 iztočnic), od 94 Murkovih pa jih je ohranjena že dobra polovica (53 iztočnic)¹. Vodnik je vpeljal po Heymu npr.: *glagol* (Zeitwort, Verbum), *izobilje* (Überfluß), *jantar* (Bernstein), *krmilo* (Steuerruder), *nasilje* (Gewalt), *pravilo* (Regel), *predmet* (Gegenstand), *priznati* (bekennen)², *slovar* (Wörterbuch), *soglasje* (Übereinstimmung), *spor* (Streit), *upravljati* (verwalten), *vojna* (Krieg), *zalive* (Meerbusen), *zlog* (Silbe) itd. (Läg Reid 1973: 88). Skoraj vsi ohranjeni leksemi so del slovenskega knjižnega besedišča tudi danes, le dva sta časovno zaznamovana: zastarelo *osmeliti se* (sich erkühnen) 'opogumiti se, ohrabriti' in starinsko *svojstvo* (Eigenschaft) 'lastnost', *rokovodstvo* (Anleitung), ki ga sledimo v slovarjih do Cigaleta³, pa ni izkazano na portalu *Fran*⁴ ne v korpusu Gigafida ne v *Jezikovnih virih starejše slovenščine*. Dodamo lahko še *hram* (Tempel), ki pri A. Läg Reid ni naveden, a je danes označen kot knjižni izraz v pomenu 'posvečen prostor, svetišče'.

Vodnik je ruske izraze v svojem slovarju dodajal že izpisanim slovarskim sestavkom. Npr. pod iztočnico Brüderschaft je prvič v slovenskem slovaropisju⁵ na koncu slovarskega sestavka s svinčnikom pripisal še *bratstvo* R. (str. 69, 2. zvezek), poleg le besedotvorno različnih ustreznic *brátovšhina*, *bratovstvo*, *bratinstvo*. *brátliv*, kar po Heymu (I, 209) navede tudi A. Läg Reid in ugotavlja nadaljnjo rabo pri Murku, Janežiču, Cigaletu in Pleteršniku. Murko jo označi za redkejšo ob *bratovšina* in *(po)bratinstvo*, Cigale pa za prevzeto iz ruščine (*nach dem Russ.*) ob *bratovstvo*, *bratovščina*, *bratovšina*, *bratinstvo*⁶. Pleteršnik *bratstvo* navaja po Cigaletu z nadrejeno besedotvorno različico *bratovstvo*⁷. Podoben pripis s svinčnikom ima Vodnik tudi pri iztočnici Bier: «ól pivo R. piva Croat». V izpeljankah ima samo podstavo *ol-* (*olar*, *olaria*, *olarstvo*). Pri Murku je *pivo* že navedeno na prvem mestu in nastopa v srednjem in ženskem spolu (*pivo*, *piva*), izpeljanke izhajajo iz obeh podstav (*piv-* in *ol-*)⁸. Pri Janežiču (1850) je *pivo* pred *ol* (Bier, n. pivo, ol.), izpeljanke iz *piv-* prevladujejo oz. so na prvem mestu, razen *olopivec* (Biergast). Pri Cigaletu je spet na drugem mestu za *(v)ol*, dolensko in hrvaško je ženskega, v ostalih slovanskih narečjih pa srednjega spola, opozarja pa tudi na njegov starocerkvenoslovanski pomen 'pijača' (Bier, das, ol, vol, (*cf.* *schwed. u. dänn. ol, engl. ale*); in U.K. u. Civil-Croat. *piva*, *in den übrigen slav. Mundarten pivo*,

¹ Po Jakopinu (1996: 30) jih navaja tudi B. Ostromęcka Frączak (2007: 30).

² Pleteršnik (= Pl.) ga opredeli kot *hs.* (hrvaškosrbsko).

³ Pl. ima le glagol *rokovoditi* po drugih slovanskih jezikih (Läg Reid 1973: 80).

⁴ Razen v *Besedišču slovarja slovenskega jezika z enim zadetkom*.

⁵ Po Toporišič, Gjurin (1981) je bila preverjena predhodna raba v slovarjih, v katerih je od Kastelec-Vorenčevega (1680–1710) dalje dominantna *bratovščina*, poleg *bratovska* (Hipolit, 1711–1712), *braterna*, *bratoušnost*, *bratrinje* (Gutsman, 1789).

⁶ V *Jezikovnih virih starejše slovenščine* kljub uvrstitvi v seznam ne nastopata niti *bratstvo* niti *bratovstvo*, ampak samo *bratinstvo* / *bratimstvo* (Kmetijske in rokodelske novice 1844 / Novice 1855).

⁷ Pl. brátstvo, n. = bratovstvo, Cig.; Pl. brátovstvo, n. die Bruderschaft (als Verhältnis) /.../; SSKJ *bratstvo* 'razmerje kot med brati'.

⁸ Murko: Bier, n. pivo, piva, in KK. auch ól, vól, schl. pir. (str. 187); Piva, f. oder pivo n. eig. das Getränk; gem. das Bier. (str. 315).

pivo *altsl.* Getränk). Pl. navaja oba pomena, prvi je za pijačo nasploh¹, drugi za vrsto pijače je označen z navadno, izvor pa ni naveden, pri izpeljanki za proizvajalca piva (*pivovar*) pa navaja češčino. Prevzem iz češčine za *pivo* kot vrsto pijače določi tudi Snój, enako razlagata izvor že Breznik in Bajec. Vodikov rusizem je izpodrinila izposojenka iz češčine.

Pri Vodniku navedeni rusizmi niso vsi izpričani v kasnejših slovarjih (npr. pod črko *b*: *blistak* (Cig.² in Pl. le *blestnjak* in *sljuda*); *bronja* (Harnisch) 'oklep', ki ga ima že Hipolitov slovar (1711–1712), navede le Cig.; *bogočlovek*³ (Gottmensch) – *bogočelovek* po Heymu, Murku, Janežiču poleg *bog-človek* in *bogočlověk* je pri Pl. označen s *stsl.* in ne kot ruski, Cig. po Vodniku navaja *Bog-človek*, *bogočlověk* pa kot starocerkvenoslovansko, rusko in češko besedo, v *Slovarju slovenskega knjižnega jezika* (= SSKJ) pa ni zapisana); *bumaga* 'papir' in *bura* (Borax) (*mineraloško* 'brezbarvna ali bela rudnina, ki se uporablja kot talilo, mehčalo') v Pl. in SSKJ nista izpričani (Lägreid 1973: 67–68).

Izmed Murkovih 94 izpisanih izrazov iz *Nemško-slovenskega in slovensko-nemškega ročnega besednika* (1833) (prav tam: 111–112) jih je bilo pred 40 leti ohranjenih v knjižnem jeziku več kot polovica (53): npr. *bolnica* (Krankenhaus), čaj (Tee), čustvo (Gefühl), *ljubimec* (Liebhaber, Liebling), *načrt* (Entwurf, Plan), *nežen* (zart), *paluba* (Verdeck), *pester* (bunt), *potomek*, *potomstvo* (Nachkomme, Nachkommenschaft), *predlagati* (vorschlagen), *sredstvo* (Mittel), *stih* (Vers), *vodovod* (Wasserleitung), *zvok* (Klang). Po SSKJ (in SP⁴) so starinski *bager* (Purpur), *blagoroden* (vornehm), *dejstvovati* (wirken, handeln) 'delovati', *očividen* 'očiten'⁵, zastarela sta črtež (Grundriss) 'načrt', *vodopad* 'slap' (SSKJ; SP), knjižni so *kovarstvo* (Arglist) 'spletkarstvo', *sredstven* (mittelbar), *naimenovati* (benennen) je zapisan le v Pl. po Murku in publicistiki, *prapor* (Fahne) ima zožen pomen 'zastava društva, organizacije s simboli', v pomenu 'zastava' pa je starinski, *priroda* (Natur) je samo v SP označena s pešajoče, *stihotvorec* (Dichter) 'verzifikator' je terminološko (literarno) označen, v SP pa z neobčevalno, *utešitelj* (Tröster) 'tolažnik' je pri A. Lägreid označen z *redko*, v *Franu* je izkazan le v Pl. po Janežiču.

Murkovi neohranjeni rusizmi so npr.: *bars* 'panter', *basenka* 'basen', *bradobrivec* 'brivec', *domašnji* 'domač', *draka* 'tepež', *drob* 'hitro udarjanje na boben', *kist* 'čopič' (po SSKJ zastarelo), *korabelj*⁶, *korica* 'cimet', *kortik* 'lovski meč', *koster* (der Scheiterhaufen) 'grmada' (v *Franu* le Pl. po Murku) itd. (Lägreid 1973: 112).

RUSKA LEKSIKA V SLOVENSKEM SLOVAROPISJU DRUGE POLOVICE 19. STOLETJA

Cigaletov *Deutsch-slovenisches Wörterbuch* (1860) in Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar* (1894–1895), ki po njunem mecenu škofu A.A. Wolfu nosita tudi njegovo ime, sta nastajala od prebuje narodov l. 1848 z vseslovenskim zbiranjem zgodovinskega in narečnega besedja v različnih krajih in pokrajinah ter z izpisi iz knjig, rokopisov

¹ Po Snóju starinski, izpričan od 16. stol., in narečen.

² Cig. = Cigale.

³ A. Lägreid zapiše, da se še uporablja v knjižnem jeziku, ker tvorjenka samostalnik + samostalnik ni običajna (prav tam: 67).

⁴ SP = Slovenski pravopis iz l. 2001 (www.fran.si).

⁵ Pl. med viri omenja le Cig. in Janežiča.

⁶ Pl. ga razloži z «= ladja» kot novoknjižni leksem iz ruščine po Cig. (T.) in Janežiču, Murka pa ne navaja.

in slovarskih zbirk¹ v starejših obdobjih in v sočasju, publicistike, strokovnih del idr. in sta vsebovala tudi označeno prevzeto in protistavno slovansko besedje².

Deutsch-slovenisches Wörterbuch (1860)

M. Cigale, ki je dobro poznal ruščino (Jakopin 1968: 13)³, je kot uspešni zaključni urednik slovarja z nemškim izhodiščem s pretirano slavizacijsko vnemo uvedel slovanske ustreznice v ok. 7% slovarskih sestavkov, med njimi je imel prvenstvo največji slovanski jezik⁴. Slovaropisje je dvignil na znanstveno raven, zato je vnos slovanskih ustreznice jezikovno označeval in v uvodu navedel rabo slovanskih slovarjev: za ruščino mu je služil nemško-ruski del dvojezičnega slovarja *Vollständiges Russisch-Deutsches und Deutsch-Russisches Wörterbuch zum Gebrauch beider Nationen / Polnyj rusško-nemec-kij i nemecko-russkij slovar' dlja upotreblenija oboih narodov* J.A.E. Schmidta, verjetno 2. predelana izdaja (Leipzig 1844). Ruske ustreznice so transkribirane v latinico. Drugo-slovanske ustreznice imajo v slovarju ne glede na korensko razlikovalnost ali ujemanje informativno / ilustrativno oz. primerjalno/kontrastivno vlogo ter dvojezičnost slovarja v določenem obsegu razširjajo v večjezičnost oz. pojasnjujejo izvor, prevzem iz ruščine ali so predlagane za izposoj⁵.

Prevzemanje iz ruščine izkazuje kvalifikator *russ.*, ki največkrat nastopa samostojno (npr. Figur, podoba, obraz, prilika, *russ.* figura; Vers, versta v pesmi, vers, *russ.* stih (*griech.*); Ciselieren, vrezati, vrezovati, *russ.* čekanit) ali pa kot del kvalifikatorskega pojasnila: izposoj izraža *nach dem Russ.* (npr. Classe, versta, *nach dem russ.* razred, odred, klasť; enako pri *bratstvo*), ujemanje *auch (im) russ.* (npr. Fischgräte, ribja kost (*auch russ.*), koščica), primerjanje *cfr. russ.* (npr. Erwecken, vzbuditi, zbuditi; *cfr. russ.* razbuditi), prisotnost leksema v določenem slovanskem jeziku *im russ.* itd. (npr. Anker, /.../ des Schiffes, maček, sidro; *in Croat.*, lenger, mačka; *im altsl., russ., poln. u. böhm.*, kotva oder kotev «von kot, kotka = Katze»), včasih tudi opisno z domnevo o ruskem izvoru (npr. Backstein, *nach V. auch* kirpič, *was jedoch nur russ. zu sein scheint* 'opeka')⁶. Iz zgljedov je razvidno, da je ruščina omenjena samostojno ob drugi(h) slovenski(h) ustreznici/ah ali v kombinaciji z drugimi slovanskimi vzporednicami ali pa je ustreznica skupna več slovanskim jezikom. Ruski izposojeni termini se v slovarskih sestavkih redko pojavljajo kot prva ustreznica (npr. Frett, *nach dem Russ.* afrikanska podlasica, *nach V.* bela podlasica).

Primerjava iztočnic pod črko *a* je pokazala, da je od 16 z ruščino označenih besed le četrtnina ostala del knjižnega besedišča: *samodržec* (Absolut), SSKJ 'oblastnik, ki ima neomejeno, samovoljno oblast' (Pl. samodržec, -žca, m. der Alleinherrscher, der Autokrat, Mur., Cig., Jan., Cig. (T.), nk.; – rus.); serb. u. russ. *obožavati* (Anbeten), Pl. = oboževati, SSKJ *knjiž.* oboževati,; russ. u. poln. *privrženec* (Anhänger), Pl. privrženec,

¹ Slovarji druge polovice 19. stol. so zajeli besedje predhodnih slovarjev, zlasti Vodnikovega rokopisnega in Murkovega tiskanega slovarja, zato so vanje prešli tudi prevzeti slavizmi in med njimi rusizmi.

² Tudi prve izdaje *Nemško-slovenskega in Slovensko-nemškega ročnega slovarja* (1850–1851) A. Janežiča so bile naklonjene sprejemu drugoslovanske leksike zlasti iz tedanjega časopisja, a ni jezikovno označena (razen delno ilirski izrazi).

³ V. J. Jarocki je objavil poročilo o obisku v Sloveniji in med drugimi omenja Cigaleta (Čurkina 1995: 83).

⁴ Gotovo je število še večje, saj so v slovar prešli tudi Vodnikovi rusizmi, ker je Cigale izpisal njegovo slovarsko zbirko, a so, razen nekaterih posebnih izrazov, brez navedbe vira in izvora.

⁵ Prim. Orel Pogačnik 1996.

⁶ КИРПИЧ м. деланный камень, брусок, сбитый из глины и обожженный, для стройки (www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Dal-term-13051.htm); др.-русск. кирпич (Домостр. Заб. 137, К. 68), кирпичный, 1 Соф. летоп. (часто). Заимств. из тюрк.: ср. тур. kırpıç, тат. kırpıç «кирпич», азерб. kərpiç (Радлов 1, 309; 2, 1365, 1411); см. Mi. EW 115; TEL. 2, 109, Доп. 2, 157; Бернекер 1, 501 (www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-Vasmer-term-5270.htm).

-nca, m. der Anhänger, *Cig., Jan., C., nk.*; (češ., rus.); *očevidec* (Augenzeuge) z glasovno razliko 'očividec', Pl. očivîdęc, -dca, m. der Augenzeuge, *Cig., nk.*). Niso se uveljavile npr. *nesklonnost* (Abneigung), *mravolev* (Ameisenlöwe) poleg *krtek* 'navadni volkec'¹, *zadatek* (Angeld) 'ara' (Pl. zadâtøk, -tka, m. 1) die Darangabe, das Angeld, *Cig., C.*) idr.

V lastnoimenskem seznamu v slovarju je ruščina navedena obvestilno, kontrastivno, opozarja na oblikovno ujemanje ali razlike (pisne, besedotvorne, korenske idr.): npr. Marcus, m. Marka, Marko, (*russ.* Mark); Nicolaus, m. Nikolaj, Miklavž, *russ.* Nikolaj; Zurich, *nach dem Poln.* Tigur, (*russ.* Cirihi, *Kollar wollte Turice*); Eismeer, Ledeno morje, *russ.* Ledovito morje), pa tudi na prevzem (oblike, občnoimenskega leksema): Frankreich, Francosko, Francozovsko, *nach dem Russ.* Francija; Gerk, *nach dem Russ.* Grek; Beringstratze, Beringova ožina, *nach dem Russ.* Beringov preliv².

Cigale navaja med prevzetimi slovanskimi tudi ruske termine v prvem slovenskem terminološkem slovarju *Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča* (1880) po vzoru češkega P. J. Šafarika (1853) in hrvaškega terminološkega slovarja B. Šulka (1874–1875)³: npr. Beruf, phil. zvanje (*kroato-serb. u. russ.*)⁴, R +⁵; Bucht, *ggr.* zanožje (*altsl.*), *russ.* guba, v. Bai. (draga, Erjavec) 'manjši zaliv, zatok, draga'⁶, guba R –; Fabeldichter, basnotvorec (*altsl.*), basnopisec (*russ.*), R+⁷; Fabrik, *stat.* fabrika (*auch russ.*), tvornica (*kroat.*), *schlecht* tovarna 'tovarna', R+⁸; Haß, omraza (*altsl. u. bei Vuk*), nenavist (*altsl., russ., böhm., poln.*), R+⁹.

Slovensko-nemški slovar (1894–1895)

Najmlajši in najizčrpniji vir 19. stol., Pleteršnikov *Slovensko-nemški slovar*¹⁰, ki je ob dvojezičnem knjižnem hkrati tudi zgodovinski in narečni slovar ter v ok. 16% celo enojezični¹¹ in navaja tudi vire, vsebuje (ne)označene rusizme, prevzete že v starejše slovarje, ki izkazujejo kontinuiteto, in nove ruske lekseme, ki so jih uvedli v knjige in časopise njegovi sodobniki. Pregled iztočnic oz. njihovih pomenov, opredeljenih z oznako rusko (*rus.*) v različnih kombinacijah, ter primerjava s slovarskimi viri na portalu www.fran.si razkriva (ne)ohranjanje v nekaterih predhodnih virih, stopnjo ohranjenosti leksemov ali pomenov v sodobnem knjižnem jeziku oz. njihovo časovno, terminološko in drugo zaznamovanost ali neobstoj leksema v slovenskem (knjižnem) jeziku.

V njem je skoraj 400 oz. manj kot 0,4 % neposredno in posredno (primerjalno navedenih) rusko označenih iztočnic oz. pomenov od vseh 102 522 gesel¹², vsebovanih

¹ Pri Schmidtu (1844: 16) je ob nemški iztočnici latinski izraz myrmeleon formicarius ob ruskih мураволь, муравыйцый левъ (насъкомое).

² V korpusu Gigafida je razmerje med *ožina* in *preliv* 51 : 149, tj. prevladuje raba ruske izposojenke.

³ Jakopin poudarja Cigaletovo naklonjenost ruščini pri oblikovanju slovenske terminologije (1968: 13)..

⁴ Pl. zvanje, n. /.../ – 2) der Beruf, Jan., Cig. (T.), DZ (*hs.*).

⁵ Z R + oz. R – je označena prisotnost oz. odsotnost izraza v ruskem slovarpisju (Dalj, Ožegov).

⁶ Pl. pri iztočnici *guba* tega pomena nima, ima pa ga pri *draga*, *morski kot*, *zanožje*, *zatok*.

⁷ Pl. ima po Janežiču in Cig. *Terminologiji* samo izraz *basnopisec*.

⁸ Pl. *fäbrica*, f. die Fabrik; – prim. tvornica; *it.* *fäbrica*; (*tudi*: *fabrika po nem.* Fabrik).

⁹ Pl. pri *nenavist* izvornih podatkov ne navaja.

¹⁰ Pleteršnikov slovar so poznali ruski znanstveniki: prejel ga je V. I. Lamanski (Čurkina 1995: 233), pregled slovarjev do Pleteršnika je podal T.D. Florinski (1895) (prav tam: 142), prvo razpravo na osnovi slovarja (F. Ilešič, LZ 1903) je napisal B.M. Ljapunov (Neskoljko zamččanj o slovënsko-nëmeckom slovarë Pleteršnika. Odessa, 1903); P. A. Lavrov je ocenil Hostnikov slovensko-ruski slovar in slovnico in ga primerjal z Janežičevim in Pl. slovarjem (prav tam: 196).

¹¹ Natančno številko (16.958) navaja urednica transliterirane izdaje slovarja M. Furlan v Uvodu (ix, op. 26), dostopnem na www.fran.si/136/maks-pletersnik-slovensko-nemski-slovar/datoteke/Pletersnik_Uvod.pdf

¹² Po M. Furlan, prav tam (prim. op. 37), ix.

v slovarju. Jezikovna opredelitev velja za vse pomene, za edini ali v večpomenskih sestavkih samo za en sam pomen, redko je omejena na (stalno) besedno zvezo znotraj slovarskega sestavka. Prevzet je lahko nemotiviran ali motiviran leksem ali pa samo besedotvorni morfem oz. določena tvorjenka ob podstavi, ohranjeni iz praslovanščine v kontinuiranem razvoju.

V slovenski jezik so bili sprejeti iz poimenovalne potrebe, zaradi izražanja pomen-
skih odtenkov ali pa so vanj prodrli kljub že obstoječemu izvorno slovenskemu izrazu
ob koncu 19. stol. oz. so bili izpisani posredno prek slovenskih slovarjev 19. stol. kot
del slovenske ali ruske leksike. Ruski slovarski vir je bil *Tolkovyj slovar' živogo veliko-*
russskogo jazyka V. I. Dalja (1880–1882). Iz Cig. slovarja so bile ruske besede izpisane
selektivno (npr. od zgoraj omenjenih pod črko *a* sta kot ruska označena le *samodržec* in
privrženec, medtem ko *obožavati*, *očividec*, *zadatek* (Angeld), *v niz* (abwärts) nimajo
jezikovne oznake). Precej terminov iz ruščine je vzetih tudi iz Cigaletove *Znanstvene*
terminologije za srednja učilišča (1880), iz Janežičevih slovarjev, po Levstiku, Tušku,
Miklošiču idr.

Poleg prevladujoče oznake *rus.* (rusko) brez navedbe ustreznice ali z njo, ki nasto-
pa samostojno ali ob navedbi drugih jezikov (*stsl.* (starocerkvenoslovansko), *hs.* (hrva-
škosrbsko), *češ.* (češko), *polj.* (poljsko) idr.), je prevzem posebej nakazan z oznakama *po*
rus. (37-krat) in *iz rus.* (10-krat). Če je ustreznica v obeh jezikih enaka, ujemanje izraža
oznaka *tudi rus.* brez navedbe ruske oblike (14-krat: npr. pri iztočnicah *antičen*, *katedra*
'učiteljska stolica', *sfinks*, *smalta*¹, *smokoven* 'smokvin'², *tun*, *tunec*).

Mnogi prevzeti leksemi iz ruščine so starocerkvenoslovanskega izvora, na kar je opo-
zoril tudi Pl. (ob oznaki *rus.* se pojavlja *stsl.* v 47 primerih ali ok. 12%: npr. *blagonra-*
ven, *bolnica*, *čuvstvo*, *dejstvo*, *dejstvovati*, *gvozd*, *načelo*, *neizbežen*, *opredeliti*, *posetiti*,
poprišče, *prelest*, *sestati*). Sprejeti so bili s posredništvom hrvaščine oz. srbsščine, kar Pl.
označi (ok. 19-krat ali 4,7%): *hs.*, *rus.* (npr. *inokaz* 'alegorija', *izkupiti* kupon 'izplačati',
2. *kos* 'poševen, nagnjen' (SSKJ zastarelo), *objasniti* 'razložiti'), *rus.*, *hs.* (*pravoslaven*,
zadaca 'naloga'), *hs. iz rus.* (npr. *odnosen* (relativ), *odobriti*, *opasen* 'nevaren', *oživotvo-*
riti 'uresničiti' (SSKJ zastarelo)) *po hs.*, *rus.* 2. *posvetiti* 3. 'darovati'). Češki in ruski
jezik združuje 26 ali 6,5% primerov (npr. *losos*, *narečje*, *obrazec*, *odpor*, *povod*, *privrže-*
nec, *ščekljec* 'lišček', *udoben*, *vodomet*.), poljski in ruski pa le 5 ali 1,2%. Pri nekaterih
iztočnicah je prevzem možen še po drugih slovanskih jezikih (npr. *čuvstvo*, *kovčeg*, *obra-*
zec) ali je po novejših etimoloških dognanjih pripisan drugemu slovanskemu (večkrat
češčini), redko neslovanskemu jeziku; včasih je ruščina le posrednik tujih (ne)evropskih
izrazov (npr. *tjulenj*)³. Oznaka *prim. rus.* se pojavlja 60-krat (15 %), vedno z navedbo pre-
črkovane ruske besede in potrjuje izrazno podobnost, skupni slovanski leksikalni fond ali
glasovno, naglasno, besedotvorno variantnost oz. primerjavo (npr. *častiljuben*, *prim. hs.*
častoljuban, *rus.* *čestoljubnyj*). Ruske ustreznice nimajo vloge medjezikovne protistave z
ruščino in drugimi jeziki kot v nemško-slovenskem slovarju.

¹ Pl. smálta, f. neko modro barvilo, die Smalte, Cig., Jan.; (*tudi rus.*). SSKJ kem. s kobaltovim oksidom modro obarvano, v prah zmlato kalijevo steklo za barvanje emajla, stekla, SP prah za barvanje emajla, stekla. Dalj: СМАЛЬТА, шмальта, голубая краска из толченого стекла. Ožegov: СМАЛЬТА, -ы, ж., собир. Кубики или пластинки цветного непрозрачного стекла для мозаичных работ.

² Samo Pl. smokóvæn, -vna, adj. Feigen-: smokovni list, Cig.; (*tudi rus.*), poleg smôkvín (*tudi stsl.*).

³ Snój: «iz samojedskega tul'1'a, dullja 'vrsta tjulnja'» (po M. Fasmer, Ètimologičeskij slovar' russkogo jazyka I–IV. Perevod s nemckogo i dopolnenija členu-korespondenta AN SSSR O.N. Trubačeva. Izdanie vtoroje, stereotipnoe. Moskva 1986. IV, 135).

Vzporejanje z zgodovinskimi viri in slovarji s portala *Fran* redko izpričuje uveljavljenost leksema v starejšem knjižnem jeziku (v 16. stol.¹, na prehodu 17. v 18. stol.², v 18. in 19. stol.), pokrajinsko zamejeno na knjižno prekmurščino³ npr. v 3 iztočnicah. Relativnost izvornega označevanja v slovarju potrjuje primerjava z Vodnikovimi rusizmi: od 30 ohranjenih po A. Läg Reid (1973: 88) je rusko označena le tretjina (*jantar*, *los*, *osmeliti se*, *polk*, *slovar*, *sobolj*, *soglasje*, *spor* (prim. rus.), *zaliv*, *zlog* še ob češčini 'stil' in stsl. 'zlog'), stsl. *glagol*, *strast*, hs. *priznati*, *upravljati*, po drugih slovanskih jezikih *nasilje*, *pravilo*, *vojna*, brez izvorne oznake s sočasnimi viri 12: *bratstvo* (Cig.), *izobilje* (Cig. (T.)), tretjina hkrati še novoknjižno⁴ (*krmilo*, *ogor*, *prelom*, *polkovnik*, *predmet*, *premirje*, *samoljubje*, *soglasen*, *stoletje*, *svojestvo*; *rokovodstvo* pa se ne ohrani do Pl.⁵

Četrtnina (104) rusko označenih iztočnic ali pomenov izkazuje kontinuiteto v sodobnem knjižnem jeziku in je splošno uveljavljenih, 7% je časovno označenih (zastarelih, starinskih in historizmov z oznako *nekdaj*), nekatere so se terminologizirale ali so stilno zaznamovane.

V SSKJ so zabeležene naslednje splošno rabljene besede (48 ali ok. 12%):

mednarodne kulturne besede, internacionalizmi za specifično predmetnost, značilno za ruski prostor (snov, kulinarčni izraz, posoda, živali): *jantar*⁶, *kavijar*⁷, *samovar*⁸, *sobolj*⁹; historizem *bojar*¹⁰;

živalski izrazi: *enorožec* = samorog (po Cigaletovem slovarju);¹¹ *los* (Pl. *los*, *m. das Elenthier* (cervus alces), Cig., Jan., Erj. (Ž.); – rus. *лось*, gen. *losja*),¹² *losos* (Pl. *lōsos*, *m. der Lachs* (salmo salar), Cig., Jan., Erj. (Ž.); – rus., češ.¹³; *tjulenj* (Snoj: rus.);

rastlinski izrazi: *brusnica* (z naglasno razliko), Snoj: psl.; *sandal* 'sandalovina' (Pl. *sandāl*, *m. der Sandel*, *das Sandelholz*, Cig.; – rus. *sandálъ*);

poimenovanja za človeka, njihovo vlogo v družbi in izpeljanke iz njih: *inozemec* 'tujec', (Snoj: iz star. rus.), *inozemka*, *inozemski*, *inozemstvo*, *pokrovitelj*, *pokroviteljstvo*, *predstavnik*, *privrženec* (češ., rus.), *samodržec* 'avtokrat', *potomek* (hs., rus.) z besedotvorno razliko (Snoj: «Prevzeto in prilagojeno iz hrv., srb. *pòtomak*, mn. *pòtomci*, rus. *potómok*»), *potomstvo*;

del človeškega telesa: *popkovina*, *prepona* (Pl. *prepōna*, *f. 1*) *das Zwerchfell*, Cig., Jan.,

Cig. (T.), Erj. (Som.); (rus., polj.);

¹ K. Ahačič i dr.: *Besedje slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja*.

² J. Stabej: *Slovensko-latinski slovar* po M. Kastelec, G. Vorenc: *Dictionarium latino-carniolicum* (1680–1710), M. Snoj: *Slovar jezika Janeza Svetokriškega* (1691–1707).

³ V. Novak, *Slovar stare knjižne prekmurščine*.

⁴ Krajšava *nk*. «/o/bsega vse knjištvo in časopisje novejšje dobe» (Pleteršnikov slovar, Kratice, XV).

⁵ Prim. op. 11.

⁶ SSKJ *okamnena smola izumrlih iglavcev*, navadno rumene ali rjavkaste barve, *Jezikovni viri starejše slovenščine*: F. K. L. Schödler, *Kemija* (1869), *Mineralogija in geognozija* (1871), Snoj: iz rus.

⁷ Pl. *kavijar*, *m. slana ikra*, *der Caviar*, Cig.; – rus. *kavijárъ*. SSKJ *kaviar* *gastr. jed*, pripravljena iz nasoljenih iker, *zlasti beluge*, *jesetra*; IMP – . Snoj: Prevzeto prek nem. < turščine < perzijsčine.

⁸ Pl. *samovār*, *-āra*, *m. die Kochmaschine*, *bes. die Theemaschine*, Cig., Jan., Nov.; – rus. SSKJ *zlasti v ruskem okolju* 1. *kovinska posoda za zavretje vode*, namenjene za pripravljanje čaja, 2. *zastar. kuhalnik*; IMP – . Snoj: *tujka* iz rus.

⁹ SSKJ *kuna*, *ki živi zlasti v Sibiriji in daje dragoceno krzno*. Snoj: iz rus.

¹⁰ Pl. *bojár*, *-āra*, *m. der Bojare*, Cig., Jan.; – rus. SSKJ *v carski Rusiji in v Romuniji visok plemič*, *plemiški veleposestnik*. Snoj: *tujka* iz rus.

¹¹ SSKJ: 2. *konju podobna bajeslovna žival s čarovnim rogom na čelu*.

¹² Homonim v pomenu 'severni jelen' je izkazan že v Megiserjevem slovarju *Thesaurus polyglottus* (1603; po Besedju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja). Snoj predvideva prevzem iz poljščine ali ruščine.

¹³ Snoj: «Prevzeto iz češ. *losos*, kar je enako z rus. *losóсь*, ukr. *lósosъ*».

živila, pijača: čaj (Snoj: rus.);

abstraktni samostalniki, izpeljani iz glagolov, npr.:

zaznavanja: z glasovno razliko čuvstvo (stsl., rus.), Snoj: iz drugih slovan. jezikov, stsl., hrv., ali rus.; *vkus* (stsl., rus.); dejanja, delovanja: *dejstvo* (Snoj: prevzeto iz csl.); začetnega dejanja: *načelo* (Snoj: iz stsl. ali rus. *načalo*), *povod* 2) (Snoj: iz rus.), *načrt* (po rus.), *odtenek* (Snoj: prevzeto in prilagojeno iz rus. *ottenok*, izpeljanke glagola *odteniti*); polne mere: *nagrada* (Snoj: iz rus.), *obrazec* (Pl. 2) das Muster; Snoj: iz drugih slovanskih jezikov: srb., rus., češ.); razmerja, nasprotovanja: *odnos* (Pl. 2) die Beziehung, *Cig. (T.), DZ; hs.*

(rus.), Snoj: «Prevzeto prek hrv., srb. *òdnos* iz rus. *otnós*»; rezultat dejanja: *ostružek* 'skobljanec';

predmeti, naprave in njihovi deli: *hodulja* 1) = hodilnica 'hojca', *minutnik* 'kazalec na uri' (SSKJ *knjiž.*, SP ni oznake), *paluba* (rus. *páluba*), *stojka* (SSKJ pokončna podpora), *vodomet* (rus., češ.), *vodovod*;

stvar, pojav v povezavi s čim: *sredstvo* (Snoj: iz *sreda* po nemškem zgledu), *usluga*; prostorsko: *točka* (Snoj: rus. ev. prek hrv.), *bólnica* (stsl., rus.) kot zmagovalna besedotvorna varianta k domači izpeljanki *bolnišnica*;

splošno rabljeni strokovni izrazi (16): jezikoslovni: *narečje* 'dialekt' (češ., rus.), Snoj: iz rus. (ev. prek češ.); *prevesti* (Pl. 3) in eine andere Sprache übersetzen (stsl., rus.); *slovar* = besednjak (Snoj: iz rus.); vojaški: čin (2. pomen 'stopnja') (po rus.), Snoj: iz hrv., srh. ali rus.), *general* (Snoj: prek nem. < frc.), *podporočnik* (*poročnik* je prevzet po drugih slovanskih jezikih), *polk* (vojaška enota); religiozni: *pravoslaven* (rus., hs.), *razkol* (Pl. (nav. razkòl) die Kirchenspaltung, das Schisma, *Cig., Cig. (T.), nk.; (stsl., rus.)*; SSKJ rel., razkòlnik, m. der Schismatiker, *Cig., Cig. (T.), nk.; – stsl., rus.*; kemijski: *kisik*¹; mineraloški: *sljuda* (Snoj: iz rus.); zemljepisni: *prostranstvo* (Snoj: psl.), *zaliv*; šolski: *razred* (Snoj: prek hrv., srb. iz rus.); naravni pojavi: *snežinka*;

lastnostni pridevniki in izpeljanke iz njih (27): *blaglasen, bujen, dragocen, istoroden, neizbežen, nežen, nežnost, obširen, odličen, odlika, odnosen, ogromen, podel, podroben, prisoten* (Pl. /.../ *prim. hs. prisutan, rus. prisuststvie*)², *prisotstvovati* (iz rus.), *soglasen, soglasje, spusten* (duri, rešetka) (po rus. in polj.), *strog, strogost, točen, točnost, udoben, visokoroden, zanimiv* (mikaven), *zvonek*;

glagoli (13): posredovanja: *dostaviti* (Pl. 3) zustellen: pismo d., *nk.; (po rus.) liefern, Cig.*

(T.), > *dostavnik* (der Stellwagen) 'dostavni voz'; rekanja: *izjaviti* (Snoj: sest. po hrv., ali rus.), *izraziti* (Snoj: prilagojeno iz rus. vy-), *lepetati* 2) lallen 'blebetati'; izločanja, sklepanja: *izključiti* (Snoj: psl. po zgledu nemščine), *zaključiti* (rus., hs.); vljudnosti: *izvoliti* 2) izvolite! belieben sie! *Cig., nk.; (rus.)*; zaznavanja: *njuhati* (tobak) (Snoj: psl., enako rus., češ., sorodno hrv., srb.); administracije: *odobriti* (hs. iz rus.); namembnosti: *posvetiti* 2) // dedicieren, widmen; vsebovanja: *sestati -stojim* 'biti sestavljen' (Snoj: stsl., rus.); pojavljanja, uresničenja: *sovpadati, uspeti* (Snoj: psl.).

Med izpričanimi iztočnicami v slovenskem knjižnem jeziku jih je 53 ali ok. 13% zaznamovanih (časovno, prenosniško, funkcijsko, ekspresivno). Največ se jih ne uporablja več (28 ali 7%) in so zastarele: činovnik 'uradnik', *izsledovati* 'ugotoviti, odkriti' (Pl. (wissenschaftlich) untersuchen, erforschen (po stsl. i. rus.), *Cig. (T.)*; SSKJ: 3. raziskovati, proučevati); *nebosklon* 'nebo, nebesni obok', *obrazovati* 'izobraževati', *oduševiti* 'navdušiti', *opasen -sna* 'nevaren', *osmeliti se* 'opogumiti', *pester* 'pisan', *posetiti* 'obiskati' (stsl., rus.), *velikolepen* (SSKJ: zelo lep), *velikolepje* (SSKJ: (izredna) lepota, sijaj), *vodo-*

¹ Pl. kisik, m. der Sauerstoff, *Cig. (T.), Sen. (Fiz.)*; – rus.; *Cigale, Znanstvena terminologija*: Sauer /.../ Sauerstoff, (Oxygen), kislec, *nach der kroat. T. kisik* (1880: 100); SSKJ brez oznake, SP kem. Snoj: «Izpeljano iz kîs po zgledu novolat. oxygenium 'kisik'».

² Snoj: «Prevzeto in prilagojeno iz drugih slovan. jezikov, hrv., srb. *prisutan* 'prisoten', *prisustvovati*, rus. *prisútstvovat'* 'prisostvovati', cslovan. *prisotěstvie* 'prisotnost'»).

pad 'slap'; starinske: *boder* 'poln vedrine; vesel, živahen' (glagol *bodriti* 'spodbujati' je v SSKJ zaznamovan v 1. pomenu knjižno, v podpomenu 'tolažiti' pa starinsko), *dejsťovati* 'delovati', *jarek-rka* 'zelo svetel, bleščeč', *tolpa* 'skupina ljudi' oz. v podpomenu 'trop, krdelo' (iz rus. 'množica'); historizmi (*nekđaj*): *kočevati* (Pl. kočeváti, -ûjem, vb. impf. ein Nomadenleben führen, nomadisieren, kočujoč, nomadisch, *Cig., Jan., Cig. (T.), C., Raič (Slov.), SIN.*; – *po rus.*; SSKJ: 1. *zlasti v ruskem okolju, nekđaj* nomadsko živeti, biti nomad; 2. *knjiž., redko* zasilno prebivati, taboriti, šotoriti), ščitonosec, (Pl. /.../ 1) der Schildträger, *Cig.*; – 2) der Panzerfisch, *Cig.*; – *rus.*; SSKJ ima samo 1. pomen (*nekđaj* 'plemičev služabnik, spremljevalec, ki nosi ščit z grbom', 2. 'riba' nima).

Druge so rabljene v strokovnem jeziku in terminološko označene (11):

juridično: *pravosodje*; fizikalno: *valovanje* (Pl. valovânje, n. die Wellenbewegung, *Cig. (T.), C., Jes.*; – *stsl., rus.*; SSKJ: 2. fiz. pojav, pri katerem se kaka količina v kraju in času periodično spreminja); jezikoslovno: *pridih* (Pl. pridîh, m. der Hauch, der Spiritus (gramm.),

Jan., Cig. (T.); – *rus.*; glasbeno: *sozvočje* 'akord', toda SSKJ *knjižno*, SP *neobčevalno*; literarno: *stih*, SSKJ, SP brez oznake, *stihotvorec*, SSKJ lit., SP *neobčevalno*; meteorološko: *vlagomer*; petrografska: *zlatonosni* (SP brez oznake); anatomsko: *mozgovina* 'živčnina'; botanično: *kalina* (Pl. kalína, f. /.../ – 2) der Wasserholunder (viburnum opulus), Št.-C.; (*tudi češ., rus.*); – napačno: die Rainweide (ligustrum vulgare), *Tuš. (R.), Cig., Jan., (po hs.)*; SSKJ *kalina bot. grm* s suličastimi listi, belimi cveti v socvetjih in črnimi jagodami, *Ligustrum vulgare*¹; zoološko: *beluga*, (SSKJ zool. *zelo velika riba, ki živi zlasti v Črnem in Kaspijskem morju, Huso huso, kambala*², *narval* (samorog) (SSKJ zool. kit, ki ima en zob podaljšan v obliki roga, Monodon monocerus), *Bezljaj*: «Izposojeno iz rus. *narvál* ali iz nvn. Narwal, kar je iz dan., šved. narhval, angl. narwahl» (1982: 215).

Skupina prevzetih besed (12) je omejena na knjižno rabo (SSKJ *knjižno*³, SP *neobčevalno*): npr. *bodriti* (SSKJ: 1. spodbujati), *čajka* (SSKJ *knjiž. galeb*), *izslediti* le v pomenu '(znanstveno) raziskati' (SSKJ: 3. *knjiž. ugotoviti, odkriti*); *podnos* 'pladenj', *poprišče* 'področje, dejavnost' (Pl. poprišče, n. die Rennbahn, der Kampfplatz (stadium), *Cig. (T.), C.*; – das Feld (einer Thätigkeit), nk.; – *stsl., rus.*), *zabavnik (polj., rus.)* (SSKJ: 2. 'kdor zabava', SP poudarjeno), *zamazka* 'kit', SSKJ 'zamaz', *verolomen* (SSKJ 'ki prelomi oblubo, dogovor'), *verolomnost* (SP nima), *verolomstvo* (SP *neobčevalno*), *zaviseti* v zvezi z *od* 'biti odvisen'; živopisen, SSKJ 'pisan, barvit, // slikovit'. Redke iztočnice so označene ekspresivno (npr. *razjariti* 'zelo razjeziti, razdražiti', *metež* 'prevrat').

PREVZETOST ALI PRIMERJAVA POMENA ALI ZVEZE IZ RUŠČINE

Ruski leksem je lahko prevzet samo v določenem pomenu ali podpomenu in opozarja na prevzem ali ujemanje: npr. *metež* 'prevrat' (Pl. 2. mêtež, m. 1) die Verwirrung, das Gewirre, V.-*Cig., Jan., C.*; das Gewühl, Šol.; bojni m., nk.; – der Tumult, die Meuterei (*po stsl., rus.*), *Cig., C., DZ*); *preganjati* 'precediti, destilirati' (Pl. 1) durchtreiben (z. B. Erbsen durch den Durchschlag, *Cig.*; – destillieren, Mur., *Cig. (T.); rus.*); *slovesnost* (Pl. 2) = slovstvo, knjištvo); *starejšinstvo* 'službena doba' (Pl. 3) die Anciennetät, *Cig., Jan.; rus.*); *stopati* 'korakati' v podpomenu (Pl. marschieren, Jan. (H.); stopaj(te)! vorwärts! marsch! nk.; *po rus.*); *stroka* (Pl. 1) die Reihe /.../ eine Reihe Perlen V-*Cig.; tudi rus.*); *toplica* 2) Treibhaus (*po rus.*) – SSKJ: 3. *zastar.* topla greda, rastlinjak; *uklon*

¹ Wikipedia: viburnum opulus – navadna brogovita, ligustrum vulgare – navadna kalina; Čebelarski terminološki slovar: kalina *neknjižno pogovorno* navadna kalina (lat. Ligustrum vulgare); Snoj: «Enako je hrv., srb. kàlina, rus. kalína, češ. kalina».

² Pl. kàmbala, f. die Platteiße (pleuronectes platessa), *Cig., Jan.*; – *rus.*; SSKJ kàmbala -e ž (â) zool. na morskem dnu živeča ploščata riba, ki ima na koži bradavičaste izrastke, Pleuronectes flesus.

³ «/k/i se rabi zlasti v leposlovnem ali znanstvenem jeziku, v pogovornem jeziku pa zveni nenavadno» SSKJ, Uvod: XXV).

3) die Abweichung, die Declination (astr., phys.), Cig. (T.); (*hs., rus.*), SSKJ: 2. *fiz.* pojav, da se valovanje v bližini izvirov in ovir ne širi premo; *voščenska* 'voščeno slikarsko platno' (Pl. 2. die Wachleinwand), *zlog* (Pl. 3) der Still 'slog' (*po češ., rus.*), 6) die Sylbe (Mur., Cig., Jan., Cig. (T.); (*stsl., rus.*).

Prevzeta ali primerjana je lahko samo določena besedna zveza: npr. držati /.../ d. besedo, das Wort halten (*tudi rus.*); *pregovor* 3) pregovori, Unterhandlungen: *pregovore imeti*, unterhandeln, Cig. (T.); (*rus.*); 'imeti pogajanja', *prvoródan*, -dna, adj. prvorodni greh, die Erbsünde, Cig., Jan.; – *rus., polj.*; *izvoliti* 2) izvolite! beloved sie, Cig., nk.; (*rus.*); *glava* – Adamova g., die Alraunwurz (mandragora), (*iz rus.*), Jan., Glas.; vezljivost glagola *udati se v koga* (Pl. udáti se, -dám se, vb. pf. 1) u. se v koga, jemandem nachgerathen: udal se je v očeta, udala se je v mater, Erj. (Torb.); = u. se po kom, Cig.; (*prim. rus. udatъ sja vъ matъ, vъ otъca*) 'vreči se po kom').

IZRAZNA IN BESEDOTVORNA VARIANTNOST SLOVENSКИH IN/ALI RUSKIH LEKSEMOV

Ponekod se prvotna izrazna podoba ob prevzemu zaradi vpliva jezika dajalca in kasnejša v jeziku prejemniku glasovno ali naglasno razlikujeta: npr. čuvstvo > čustvo (*stsl., rus.*), *kovčeg* > *kovček* (Pl. kovčëg, -éga, *m.* der Koffer, *C., DZ., nk.*; tudi: kóvčëg, -éga, *Cv. X. I.*; *stsl., rus., hs.*; SSKJ *zastar.* kovček, Snój: «Prevzeto iz hrv. kòvčëg 'kovček', *rus.* kovčëg 'Noetova barka, okovana skrinja' ali steslovan. kovъčëgъ 'skrinja'»); *vkus* 'okus' (*vkûs, m.* der Geschmack, *Mur., Cig., Jan., Cig. (T.), nk.*; – *stsl., rus.*). Nekateri leksemi se danes razlikujejo v naglasu: Pl. *bolnica* – SSKJ *bólnica* 'bolnišnica'; *brusnica* (Pl. 2. brusníca, *f.* die Preiselbeere o. rothe Heidelbeere (*vaccinium vitis idaea*), *Cig., Jan., Tuš. (R.)*; – *rus., češ.*) – SSKJ *brúsnica*. Drugod pa je ruščina (tudi ob drugih slovanskih jezikih, starocerkveni slovanščini) le zgled za potrditev neokrnjene glasovne variante predpone *iz-* pri glagolih proti v slovenščini navadni *z-/s-*, kar je zapisano na koncu slovarskega sestavka (npr. *izkaziti* (Pl. izkaziti /.../ (*nav. skaziti; toda prim. stsl., rus.* iskaziti; izkažen, *Trub.*), *izkusiti* (Pl. /.../ (*nav. skusiti; toda prim. izkusiti, Krelj, Dalm., Trub., in stsl., hs., rus.* isk-); *izvrniti* Pl. .../; *nav. zvrniti; toda prim. hs.* izvruniti, *rus.* izvernutъ, umstürzen). Fonetična razlika *med* starejšo in mlajšo izposojenko je lahko posledica prevzema iz dveh različnih slovanskih jezikov, npr: *gaslo* 'geslo' (Pl. gésło, *n.* = gaslo, *Mur., Cig., Jan., nk.*; – *prim. češ.* heslo.; *gásło, n.* der Wahlspruch, die Parole, *nk.*; – *rus.* (Snój: «Prevzeto iz češ. *heslo*»). Pri *step* -í, ki je v slovarju po ruščini nadrejena oblika za *steпа* -e, je *i*-jevski sklanjatveni vzorec danes zastarel.

Besedotvorna razlika se kaže na ravni starejšega slovenskega in ujemalnega ruskega ter sodobnega slovenskega leksema: npr. *topnik* (SSKJ topničar) – Pl. topník (der Artillerist) 'topničar'; topničar = topnik; *topoumje* (samo v Pl. topoûmje, *n.* der Stumpfsinn, *Cig. (T.)*; – *rus.*) – SSKJ samo *topoumnost*)¹.

RUŠČINA KOT PRIMERJALNI JEZIK V PLETERŠNIKOVEM SLOVARJU

Oznaka *prim. rus.* nastopa v ok. 60 primerih oz. 15% pri ohranjenih in neohranjenih leksemih v sodobnem knjižnem jeziku, spremlja jo prečrkovan zapis ruske ustreznice, ki se glasovno (delno) ujema s slovenskim. Včasih je zapisan v oklepaju še izgovor ali roditeljska sklonenska oblika. Večkrat nastopa pri ekspresivnih in tudi nevtralnih knjižnih leksemih: npr. *avša* (Pl. ávša, *f.* dummer, ungeschickter Mensch, ein Tölpel (*psovka*); – morda nam. alša, olša; *prim. rus. oluhъ*², der Tölpel, *slav. oluh, der Pfahl, Maribor, Ptuj-C., C.; Vest. I. 78*),

¹ V korpusu Gigafida so za varianto *topoumje* 4 pojavitve, za *topoumnost* pa jih je 93.

² Polkrepki tisk je dodala avtorica prispevka.

SSKJ *ekspr.* 'neumna, nespametna ženska', SP *slabšalno*; 2. *črkati* /.../ *prim. rus.* черкаты, kritzeln, SSKJ *ekspr., redko*, SP *poudarjeno redko*); *durak* s prenosom pomena iz lastnosti osebe 'neumen človek' na igro s kartami (Pl. *důrak*, m. ein Kartenspiel: duraka igrati; – der in diesem Spiel Verlierende, C., Št.; – *iz hs.*; – *prim. rus., češ. durak*, = neumnež!; 2. *grb* 'grb' (Pl. 2. *gřb*, m. das Wappen, Cig., Jan., Cig. (T.), nk.; – *prim. rus. gerbъ*, češ. herb, *iz nem.* Erbe, Dan.²); *jezištvo* (Pl. *jezištvo*, n. = poganstvo, Jurč. (Tug.); – *prim. rus. jazyčestvo*), SSKJ izraza nima; *jeseter* (Pl. *jesětər*, -tra, m. der eigentliche Stör (acipenser sturio), Cig., Jan., Erj. (Ž.); – *prim. rus. osetrъ*)⁴. Trije primerjalni izrazi so izpričani tudi v *Slovarju stare knjižne prekmurščine*, v SSKJ in SP je vključen le *blen* s terminološko oznako botanično / rastlinsko 'črni zobnik' (Pl. *blēn*, *blēna*, m. das schwarze Bilsenkraut (hyoscyamus niger), Tuš. (R.); – *prim. češ. blén*, *blín*, *rus. belena*, Bilsenkraut); *birka* 'ovca' (Pl. *bírka*, f. = ovca, ogr. -Valj. (Rad), C., Trst. (Let.) /.../ *prim. rus. byrka* = ovca), čača 'igrača' (Pl. 2. *čáča*, f. das Spielzeug, der Kindertand, Guts., Mur., Cig., ogr. -C.; – *prim. češ. čača*, *rus. caca* (*cjacija*) /.../), kjer je opozorjeno tudi na ruski izgovor.

NEOHRANJENI POTENCIALNI RUSIZMI IZ SLOVENSKO-NEMŠKEGA SLOVARJA

V slovarju je zapisana skoraj polovica rusko označenih iztočnic, ki jih knjižni jezik ne pozna (več) in jih v SSKJ ni. Večinoma so strokovni izrazi različnih področij oz. besedotvorne variante s skupno podstavo v obeh jezikih. Leksemi z oznako rusko, prevzeti ali primerjalni, ki se niso ohranili, poimenujejo npr.: uporaben predmet, pripravo: *bit* 'tanka žica iz zlata ali srebra', Cig. (T.); *gonka* 'splav' (Pl. *gonka*, f. das Floß, C., DZ. (*rus.*); pogl. *plav.*); *gvozd* 'zagozda' (Pl. *gvôzd*, m. der Keil, der Nagel, Cig., C., Vrt.; – *stsl., rus.*); umsko, komunikacijsko dejanje: *iziskati* 'ugotoviti, raziskati' (Pl. *izískati*, -iščem, vb. pf. durchsuchen, Mur.; – erforschen, Cig. (T.); – *stsl., rus.*); *izvestiti* 'obvestiti'. Redko se omejujejo le na en podpomen: *číslo* /.../ das Datum, Cig. (T.).

Večinoma poimenujejo specialno predmetnost različnih strok, npr.:

zoologija: *bagrenka* 'škrlatni polž'⁵, *bajbak* 'stepski svizec' (Pl. *bajbák*, m. das Steppen-Murmeltier, der Bobak, Cig.), SSKJ *zool.* stepski svizec *svizec*, *ki živi v vzhodnoevropskih stepah*, *Marmota bobak*); *dolgonosek* 'rilčkar' (Pl. *dołgonôsek*, -ska, m. der Rüsselkäfer (curculio), V.-Cig. – *rus.*); *gornostaj* 'hermelin' (Pl. *gornostáj*, m. das Hermelin, Jan., C.; – *rus.*); *granoselj* 'podlasica' (Pl. das Wiesel, Mariborska ok.-C.; *prim. rus. gornostalъ*, *gornostaj*, das Wiesel, C. (Vest. II. 60.)); *hobotnjak* 'rilčar' (Pl. *hobotnják*, m. hobotnjaki, Rüsselthiere, Cig. (T.); – *prim. rus. hobotъ*, der Elefantenrüssel);

botanika: *cmolje* 'ločje' (Pl. die Simse (juncus), z razlago «menda nam. cvolje; *prim. rus. stvolъ*, Röhre»; *čilibúha* (Pl. das Krähenauge (strychnos nux vomica), Tuš. (B.), Levst. (Nauk)); *ilem* = brest (*prim. rus. lim*); *imber* 'ingver' (Pl. *imber*, m. der Ingwer (zingiber officinale), Cig., Tuš.(R.); – *prim. rus. imbirъ*, *inbirъ*);

ekonomija: *domovodstvo* 'gospodarstvo' (Pl. *domovôdstvo*, n. die Oekonomie, der Wirtschaftsbetrieb, Levst.; Pril.);

¹ V SSKJ je izkazan tudi izhodiščni pomen: 1. igra z dvaintridesetimi kartami, pri kateri izgubi tisti igralec, ki mu ostanejo karte, // igralec, ki pri tej igri izgubi, 2. *ekspr.* omejen, neumen človek.

² Daničić, Rječnik hrv. ili srp. jezika (od l. 1880).

³ Snój: «Prevzeto prek rus. *gérb* 'grb' in polj. herb, stčes. herb, češ. erb 'grb' iz srvnem. erbe 'dedič'».

⁴ Snój: «Prevzeto iz drugih slovan. jezikov, cslovan. *jesetrъ*, češ. *jeseter*, rus. *osětr*, kar se je razvilo iz pslovan. *jesetrъ, *osetrъ»; Ožegov: «*osetr*, Vasmer: род. п. -грá, укр. *осéтр*, *ясéтр*, болг. *есéтър* (Младенов 163), сербохорв. *јесетра*, чеш., словц. *jesetr*, польск. *jesiotr*, диал. *jesioga*, словин. *jlesoga* "рыбья кость"».

⁵ Enako izpeljanke iz *bager* 'škrlatna barva' (označen starinsko): *bagrec* 'škrlatna barva', *bagriti* 'škrlatno barvati'.

matematika: v podpomenu *drobec* 'ulomek' (Pl. dróbęc, -bca, m. 1) ein kleines Stückchen oder Theilchen von einem Dinge; – der Bruch (math.), Cig.; *po rus.*);

geologija: *blestnjak* 'sljuda'; *dresva* 'roženec' (Pl. drēsva, f. der Hornstein, h. t. -Cig. (T.), Erj. (Min.)¹; *plastovanje* (Pl. plastovânje, n. die Lagerung (min.), Cig. (T.); – *rus.*);

montanistika: *obval* (Pl. mont. Verbruch); *odmet* (Pl. 2) (*po rus.*) das Trumm, das Gangtrum (mont.), Cig. (T.); *poisk* (PL. poïsk, m. die Schürfung (mont.), Cig. (T.); – *rus.*);

(petro)kemija: *deget* 'katran' (Pl. dēgat, -gta, m. der Theer, Šol., Cig. (T.), DZ.; – *prim. češ.* dehet, *rus. dégotъ, -gtja*); *osnova* 'baza' (Pl. 5) /.../ – (*po rus.*) der Grundstoff, die Base (chem.), Cig. (T.);

meteorologija: *bahorin* 'vrtinec' (Pl. bahorîn, m. der Windwirbel, Jan.; (bohorin, Št.-Cig.); – *prim. rus. bahorъ = žestokij vihrъ*, Dalj);

literarna teorija: *inokaz* (Pl. inokàz, -kàza, m. = alegorija, Cig., M.; – *hs., rus.*); *krasnorečje* 'govorništvo';

muzikologija: *enostrunka* (Pl. enostrûnka, f. das Monochord, Cig. (T.); – *po rus.*) idr.

Termini različnih strok (poleg zgoraj omenjenih še gradbeništva, geografije, medicine, pedagogike idr.) so pogosto vzeti iz Cigaletove *Znanstvene terminologije za srednja učilišča* (1880): npr. *izvetreti* v 2. pomenu 'sprhniti', *kaban*, der Stock (min.), *kamenolomnja* = kamenolomnica 'kamnolom', *kostoslovje* (Osteologie), *medstolpje* (die Säulenweite), *nagleden* = nazoren /.../ *nagledno učenje* (Anschauungsunterricht), *oprovreči* (widerlegen) 'ovreči', *prepiska* (die Correspondenz), *plavek* = topek, raztopen (schmelzbar), *podstolpje* (der Säulenfuß), *sredostolpje* (der Säulenschaft), *preriv* 'preprtje', *potrebovavec* (der Consument) (*tudi rus.*), *provala* 'razpoka' (reke skozi gorovje), *poprečnik* 'premer', *samoistina* (Axiom) 'temeljna resnica, načelo', *stihotvorstvo* (Verskunst)); Tuškove botanike, Freyerjeve favne (npr. *kurnprat* 'jerebica' («kornbrat, die große Waldschnepfe [scolopax rusticola], Frey. [F.], Guts.); – *prim. rus. kuropatъ*, das Rebhuhn (?)), Erjavčeve Somatologije, iz slovarskih virov, Cafove, Miklošičeve ali Zalokarjeve zbirke ali Državnega zakonika.

Od ohranjenih slovenskih leksemov se razlikujejo posamezne le glasovno (npr. *sliz* 'sluz' (der Schleim); *sovet* = svet; Pl. sovět, -vêta, m. = svet, der Rath, *Mur., Cig., Jan.*) ali besedotvorno, s skupno podstavo in različno predpono (npr. *iznežiti* 'raznežiti', *obrezčastiti* 'onečastiti', *udvojiti* 'podvojiti', *usredotočiti* 'osredotočiti') ali pripono (čitek 'berljiv' (Pl. čítæk, -tka, adj. = čitalen, lesbar, Cig. (T.), DZ.; – *rus.*); *izdatelj* 'izdajatelj', *jadrilo* 2) = 1. jadrnik, *posredstven* (mittelbar), *posredstvo* (die Vermittelung), *planetnik* 'planetarij' (Cig. (T.)), *potomek* 'potomec', *sožalenje* 'sožalje' (das Beileid), *smokovnica* = smokva (drevo) (Cig.), *sfinks* = sfinga (Cig., Janežič; «tudi rus. tako»), *sredozemen* 'sredozemski' (Pl. sredozemski = sredozemen, Janežič (Hubad)) ali dvema morfemoma (*poredek* 'red'; die Ordnung).

Nekatere ruske izposojenke se niso uveljavile, ker je obstajala domača vzporednica ali podstava, iz katere se je lahko tvorila: npr. *probka* 'zamašek', *suhár* 'prepečenec'; *tolkovati* 'razlagati'. Za kemijske izraze so danes v rabi mednarodni latinski oz. sprejeti posredno prek romanskih jezikov (npr. *surma* 'antimon, Sb', *surik* 'minij')². Redki neohranjeni izrazi so bili izkazani v narečnem gradivu (npr. rezijansko *kek* 'kavelj, kljuka' po Cafu in Baudouinu de Courtenayju; Pl. 1. kek, m. der Haken, Rez.-C., Baud.; – *prim. rus. krjukъ*, Haken)³.

¹ Geološki terminološki slovar (www.fran.si): zastarelo 'roženec'.

² Minij je po Snoju prevzet iz italijanščine *minio*, kar se je razvilo iz latinščine (*minium* 'cinober').

³ Prim. tudi Bezljaj 1982: 87–88.

ZAKLJUČEK

V začetku 19. stol. prevzeti rusizmi, ki sta jih uvajala v svoja slovarja V. Vodnik in A. Murko (in so se po ugotovitvah A. Läg Reid tretjinsko oz. polovično ohranili v slovenskem knjižnem jeziku, od teh pa večina tudi v začetku 21. stoletja), v drugi polovici 19. stoletja pa vnesli slovaropisci A. Janežič, M. Cigale in M. Pleteršnik, so bili večinoma sprejeti preko dvojezičnih nemško-ruskih in rusko-nemških slovarjev, zlasti I.A. Heyma (1795; 1800), J.A.E. Schmidta (1844), enojezičnega slovarja V.I. Dalja (1880) in iz del J. Dobrovskega: *Die Bildsamkeit der Slavischen Sprache* (1799), *Lehrgebäude der böhmischen Sprache, Institutiones linguae bohemicae* (1822), *Deutsch-böhmisches Wörterbuch* (1821) (po A. Breznik 1929: 4, 10 idr.). V obeh kolektivnih slovarjih druge polovice 19. stol. so bili slovanski leksemi vir prevzemanja ali zgolj medjezikovne primerjave iz posameznih jezikov (v obeh slovarjih označeni npr. *rus.* oz. *rus.*) ali iz več slovanskih jezikov, s pogosto kombinacijo z južno- ali zahodnoslovanskimi jeziki. Mnogi prevzeti leksemi iz ruščine so starocerkvenoslovanskega izvora (v Pl. je z *rus.* in *stsl.* označenih le 12%.) Sprejeti so bili s posredništvom hrvaščine oz. srbščine (v Pl. označenih je 4,7%) ali so skupni ruščini in češčini (6,5 %), redkeje poljščini (1,2%) oz. splošno po drugih slovanskih jezikih. Izjemoma je ruščina le posrednik tujih ((ne)evropskih) izrazov ali so Pl. rusizmi po novejših etimoloških dognanjih pripisani drugemu slovanskemu (večkrat češčini), redko neslovanskemu jeziku. Ok. 15% rusko označenih slovarskih sestavkov ima zgolj primerjalnojezikovno vlogo, potrjeno v etimoloških virih (npr. F. Miklošič, *Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti*, 1850; *Etymologisches Wörterbuch der slawischen Sprachen*, 1886).

Večina Vodnikovih in Murkovih ohranjenih rusizmov je zapisanih v Pl.¹, a so redkeje opredeljeni rusko, temveč starocerkvenoslovansko, hrvaškosrbsko, po drugih slovanskih jezikih ali brez izvornih oznak le z *novoknjižno*); mnogi so označeni z mlajšimi viri (*Janežič*, *Cigale* in njegova *Znanstvena terminologija*, *Caf*, *Državni zakonik*, publicistika).

Rusizmi so zapolnili poimenovalno vrzel, nekateri so dodali nov pomen ali podpomen, izrazili pomenske odtenke, posamični so značilni za ruski prostor (internacionalizmi) ali pa so le besedotvorne izposojenke s skupno podstavo, produktivnejše od domačih tvorjenk. V Pl. so pogosto označeni kot novoknjižni (npr. *blagoglasen*, *bodriti*, *bujen*, *činovnik*, *inozem-ec/-ski/-stvo*, *istoroden* idr.). Deloma so se uveljavili v knjižni slovenščini ali pa so časovno, knjižno, ekspresivno zaznamovani ali zamejeni na terminološko leksiko. Nepotrebne prevzete besede, ki so imele slovenske vzporednice, so bile v sto letih izločene iz knjižnega besedišča ali pa so se ustalile. Številni prevzeti termini (zlasti po Cigaletu) so bili zamenjani z mednarodnimi, s tvorjenkami iz domačih podstav ali prevzeti iz drugih slovanskih jezikov.

LITERATURA IN VIRI

Bajec, A. Rast slovenskega knjižnega jezika. Ljubljana, 1951. 56 str.

Bajec, A. Slovanske izposojenke // *Jezik in slovstvo*. 1956/57, II. 145–151.

Bajec, A. O purizmu in puristih // *Jezik in slovstvo*. 1960, V. 129–134.

Bezlaj F. Slovanske izposojenke v slovenščini // *Jezikovni pogovori*. Ljubljana, 1965. 190–195.

Bezlaj, F. Razmerja med slovensko in slovansko leksiko // *Jezik in slovstvo*. 1971–72, XVII. 101–107.

¹ Kljub 560 vnosom z Vodnikom kot virom označenih iztočnic, pomenov in zvez med njimi ni po A. Läg Reid ohranjenih 30 Vodnikovih rusizmov.

- Bezljaj, F.* Etimološki slovar slovenskega jezika. I–V. Ljubljana, 1975, 1982, 1995, 2005, 2007.
- Breznik, A.* O tujkah in izposojenkah // *Dom in svet*. 1906, 19. № 3. URN:NBN:SI:DOC-RPIWJICP from www.dlib.si
- Breznik, A.* Slovanske besede v slovenščini // *Čas* 1909. III, № 6, 7–8. 268–280, 315–348.
- Breznik, A.* Dobrovskega vpliv na slovenski pismeni jezik // *Josef Dobrovský 1753–1829, Sborník statí k stému výročí smrti Josefa Dobrovského*. V Praze, 1929. 1–22.
- Breznik, A.* Iz zgodovine novjših slovenskih slovarjev // *Časopis za zgodovino in narodopisje*. 1938, XXXIII, № 1. 17–32, 2, 87–98, 3–4, 147–167.
- Breznik, A.* Življenje besed. Maribor, 1967. 123–131, 132–186.
- Cigale, M.* Znanstvena terminologija s posebnim ozirom na srednja učilišča. Ljubljana, 1880. 171 str.
- Cigale, M., Wolf, . A., Blaznik, J.* Deutsch-slovenisches Wörterbuch. Laibach, 1860. www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-PKLIZ02C
- Čurkina, I.V.* Rusko-slovenski kulturni stiki: od konca 18. stoletja do leta 1914. Ljubljana, 1995. Prev. Sever, J. 286 str.
- Даль В.* Толковый словарь живого великорусского языка / *Dal V.* Explanatory Dictionary of the Live Great Russian Language. www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. Različica 4.0. 19. 10. 2016. www.fran.si
- Heym, I. A.* Deutsch-Russisches und Russisch-Deutsches Wörterbuch. Riga, 1801.
- Jakopin, F.* O deležu ruskih elementov v razvoju slovenskega knjižnega jezika // *Slavistična revija*. 1968, № 1. 65–90.
- Jakopin, F.* K vprašanju ruskih jezikovnih prvin v slovenščini // 15. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, 1979. 45–63.
- Jakopin, F.* Slovanske izposojenke v slovenskem knjižnem jeziku (v 19. stoletju in danes) // *Slovenski jezik v stiku s slovanskimi in neslovanskimi jeziki in književnostmi*. Ljubljana, 1992. 86–98.
- Jakopin, F.* Slovensko knjižno besedišče v stiku z drugimi slovanskimi jeziki // 32. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Ljubljana, 1996. 27–35.
- Jezikovni viri starejše slovenščine imp.* nl.ijs.si/imp/
- Lägreid, A.* Die russischen Lehnwörter im Slovenischen. München, 1973. 134 str.
- Murko, A.* Deutsch-Slovenisches und Slowenisch-Deutsches Handwörterbuch (*Slovensko-nemški in Nemško-slovenski ročni besednik*). Graz, 1833. URN:NBN:SI:DOC-T28EEL0U from www.dlib.si
- Orel Pogačnik, I.* Slovansko besedje v Nemško-slovenskem slovarju iz leta 1860 // 32. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, zbornik predavanj. Ljubljana, 1996. 37–51.
- Ostromęcka Frączak, B.* Historia leksykografii Słoweńskiej. Łódź, 2007. 173 str.
- Pleteršnik, M.* Slovensko-nemški slovar. Ljubljana 1894–95. www.fran.si
- Ожегов С.И., Шведова Н.Ю.* Толковый словарь русского языка / *Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu.* Explanatory Dictionary of the Russian Language. www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary
- Schmidt, J.A.E.* Vollständiges Russisch-Deutsches und Deutsch-Russisches Wörterbuch zum Gebrauch beider Nationen / *Polnyj rusko-nemeckij i nemecko-russkij slovar' dlja upotrebleni-ja oboih "narodov"*. Leipzig, 1844 (2. gänzlich umgearbeitete Stereotyp-Ausg.).
- Snoj, M.* Slovenski etimološki slovar. www.fran.si

Toporišič, J, Gjurin, V. Slovenska zvrstna besedila. Ljubljana, 1981.

Vodnik, V. Slovensek Besednjak / Slowenisches Wörterbuch. Ljubljana, 1806/1817.

Ulčnik, N. Vzhodnoslovensko-osrednjeslovenska in slovensko-slovanska jezikovna stičnost // Slovenski jezik v stiku evropskega podonavskega in alpskega prostora. Maribor, 1981. 81–128.

www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-2A1G5ITD

Сведения об авторе:

Irena Orel,
Red. prof. dr.
Oddelek za slovenistiko
Filozofska fakulteta
Univerze v Ljubljani

Ирена Орел,
докт. филол. наук
профессор
отделение словенистики
факультет искусств
Университет в Любляне (Словения)

Irena Orel,
Doctor of Philology
Professor
Department of Slovenian Studies
Faculty of Arts of the University in Ljubljana (Slovenia)
irena.orel@ff.uni-lj.si

**RUSSIAN LEXEMES IN SLOVENE LEXICOGRAPHY
IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY**

**РУССКИЕ ЛЕКСЕМЫ В СЛОВЕНСКОЙ ЛЕКСИКОГРАФИИ
ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XIX ВЕКА**